МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
НАВЧАЛЬНО-НАУКОВИЙ ІНСТИТУТ ПРАВА

Правові горизонти

Legal horizons

ВИПУСК 25 (38)

Суми – 2020

DOI: http://www.doi.org/10.21272/legalhorizons.2020.i25.p91

ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ СПРИЙНЯТТЯ ЕЛЕКТРОННИХ ГРОШЕЙ В ЗАКОНОДАВСТВІ УКРАЇНИ

Старинський Микола Володимирович,
доктор юридичних наук,
професор кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Білик Ганна Володимирівна,
Навчально-науковий інститут права,
Сумський державний університет

Стаття присвячена дослідженню особливостей правового регулювання обігу електронних грошей в Україні. В ній акцентується увага на тому, що електронні гроші – це результат технологічного розвитку нашого суспільства, що значно підвищує можливості суб'єктів господарювання в їх діяльності. Зокрема легкість у користування, зниження трансакційних витрат, відсутність чіткого регулювання з боку держави – все це стало запорукою інтенсивності їх використання. Також зазначені переваги стали причиною цікавості до електронних грошей осіб, мета яких не збігається з режимом правопорядку, що існує на території держави. Анонімність при використанні сприяє використанню електронних грошей для відмивання брудних коштів, фінансування тероризму, торгівлі зброєю та іншими видам діяльності, які шкодять розвитку сучасної цивілізації. Враховуючи це, практично кожна держава намагається унормувати діяльності пов'язану з використанням електронних грошей та спонукати суб'єктів, які їх використовують, направляти свої дії на розвиток держави і її економіки.

На підставі аналізу як чинного законодавства України так і міжнародної практики правового регулювання обігу електронних грошей автори статті приходять до наступних висновків. Чинне законодавство України хоча і містить визначення поняття «електронні гроші» проте воно не відповідає сутності цього явища, оскільки воно визнає функціонування різних видів електронних грошей проте не враховує їх особливості.

Розуміючи всю складність природи та сутності електронних грошей як новітніх фінансових інструментів, автори статті схиляємося до позиції, відповідно до якої на сучасному етапі розвитку електронних грошей загальне всеохоплююче їх визначення надати неможливо. Варто зосередити свою увагу на унормуванні найбільш популярних та використовуваних електронних грошах. При цьому при унормуванні обігу електронних (віртуальних) грошей особливу увагу слід звертати на регулювання діяльності адміністраторів обігу таких грошей. Це дасть можливість взяти, хоча б під частковий контроль, процес їх обігу та обсяги операцій з використанням електронних (віртуальних) грошей.

Також, враховуючи позицію, яку зайняла Україна в питанні обігу електронних грошей, а саме

їх вузьке сприйняття як електронного платіжного засобу дозвіл, на випуск яких мають тільки банківські установи, в чинному законодавстві слід дотриматись термінологічної чистоти та не ототожнювати електронні гроші, як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі з іншими видами віртуальних валют. Для цього, на думку авторів, з чинного законодавства слід прибрати узагальнюючі формулювання при позначенні електронних валют та в подальшому при прийняття нових нормативних актів прийняти норми, в яких була б закріплена різниця між поняттями «електронні гроші» та «віртуальна валюта».

Ключові слова: електронні гроші, електронна валюта, криптовалюта, обіг електронних грошей, правове регулювання обігу електронних грошей.

Starynskyi M.V., Bilyk G.V. Problematic Issues of E-Cash Perception in Ukrainian Legislation. The article deals with the peculiarities of legal regulation of e-cash cycle in Ukraine. It is emphasized here that e-cash is the result of technological development in our society, what enlarges greatly the opportunities of economic agents in their activity. In particular, its ease of use, reduction of transaction expenses, absence of exact regulation on the part of the state are all those reasons for the e-cash to be used so intensively. The above-mentioned advantages also cause an increased interest towards the e-cash shown by the persons, whose purpose does not coincide with the law enforcement system existing on the territory of the country. The anonymity of use promotes the application of the e-cash for money laundering, financing of terrorism, weapon trade and other activities that harm the development of modern civilization. With this in mind, almost every state tries to regulate the activity connected with the use of e-cash and make sure the agents that use it contribute to the development of the country and its economy.

Based on the analysis of both the legislation currently in effect in Ukraine and the best international practices of legal regulation of e-cash cycle, the authors of the article draw the following conclusions. Though the effective legislation of Ukraine includes a definition of e-cash, the latter does not reflect the essence of this phenomenon since the definition admits the functioning of different e-cash types but fails to take into consideration their peculiar features.

Realizing the whole difficulty of e-cash nature and essence as a novel financial instrument, the authors tend to share the opinion that on the current stage of e-cash development it is impossible to provide its general comprehensive definition. Attention should be paid to the regulation of the e-cash that is most popular and widely used. At the same time the regulation of e-cash cycle administrators deserves special attention since it will help take its cycle and the volumes of e-cash transaction under at least partial control.

Taking into account the position of Ukraine in relation to e-cash cycle, namely its narrow perception as an electronic payment means that only banking institutions are permitted to issue, the legislation currently in effect should use clearly defined terms and not equate e-cash as units of value that are kept in an electronic device, accepted as a payment means by other persons than the one that issues them, are pecuniary liabilities of this person and can be used both on a cash and non-cash basis, with other types of virtual currencies. The authors believe that some generalizing definitions of electronic currencies should be removed from the legislation currently in effect and in the future, when enacting new bills, some regulatory acts must be created that would establish the difference between such terms as "e-cash" and "virtual currency".

Key words: e-cash, electronic currency, crypto currency, e-cash cycle, legal regulation of e-cash cycle.

Сучасний стан розвитку фінансового ринку характеризується надзвичайною мінливістю і трансформаційнітю. Ті явища та інструменти, які до цього, здавалось, не могли існувати, сьогодні є найбільш використовуваними суб'єктами фінансових відносин. Особливо ця тенденція збільшилась після появи на фінансовому ринку нових фінансових технологій «Фінтех», що

спричинили практично бум у використанні різних інновацій, в тому числі, і у сфері платіжних систем та електронних грошей.

Електронні гроші – це результат технологічного розвитку нашого суспільства, що значно підвищує можливості суб'єктів господарювання в їх діяльності. Зокрема легкість у користування, зниження трансакційних витрат, відсутність чіткого регулювання з боку держави – все це стало запорукою інтенсивності їх використання. Разом з цим, саме зазначені переваги стали причиною цікавості до електронних грошей осіб, мета яких не збігається з режимом правопорядку, що існує на території держави. Анонімність при використанні сприяє використанню електронних грошей для відмивання брудних коштів, фінансування тероризму, торгівлі зброєю та іншими видам діяльності, які шкодять розвитку сучасної цивілізації.

Враховуючи це, практично кожна держава намагається унормувати діяльності пов'язану з використанням електронних грошей та спонукати суб'єктів, які їх використовують, направляти свої дії на розвиток держави і її економіки. Проте, як показує практика, розрізнені намагання окремих держав направлені на врегулювання такого глобального явища як електронні гроші, практично не приносять належного результату. Це спонукало до виявлення ініціативи світової спільноти до вироблення спільної позиції з цього питання та виникнення міжнародних організацій (Група розробкифінансових заходів боротьби з відмиванням брудних грошей (ФАТФ)), що розробляють рекомендації для держав, які вони мають імплементувати, для ефективної боротьби з протиправним використанням електронних грошей.

Однією з головних рекомендації для держав, які хочуть ефективно регулювати обіг електронних грошей на своїй території, є прийняття відповідного законодавства та закріплення на законодавчому рівні визначення поняття цього явища.

Україна, як незалежна держава, що розвивається також намагається врегулювати обіг електронних грошей на своїй території. Як і інші держави, уповноважені органи, прийняли ряд нормативних актів, що стосуються питань обігу електронних грошей. Разом з цим їх аналіз дає можливість говорити про можливість виникнення певних проблем при їх практичній реалізації, зокрема в частині окреслення такого явища як електронні гроші шляхом законодавчого закріплення його визначення.

Враховуючи це метою нашої статті є аналіз чинного законодавства України та іноземної практики унормування обігу електронних грошей, а завданням – надання пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства України в аспекті закріплення визначення поняття електронні гроші.

Сучасний стан наукових досліджень. В останні десятиліття електронні гроші є предметом дослідження досить значної кількості наукових робіт. В рамках нашої теми були досліджені еволюція електронних грошей[1, с. 215-224], підходи до розвитку правового статусу криптовалюти в іноземних державах[8], досвід правового регулювання відносин в сфері обігу криптовалют іноземних держава[7], характеристика властивостей та класифікація віртуальних валют[10], їх вплив на грошово-кредитну політику центрального банку[5] та ряд інших. Разом з цим вітчизняна юридична наука питанням пов'язаних з визначенням електронних грошей не приділяла достатньої уваги.

Виклад основного матеріалу. Аналіз наукової літератури дає можливість стверджувати, що під категорією «поняття» розуміють мінімально логічну форму уявлення знань. З точки зору логічного знання «поняття» – це форма мислення, що охоплює сукупність ознак, необхідних і достатніх для вказівки чи виділення будь якого предмета (чи класу предметів). Поняття як форма мислення є відображенням явищ і предметів з боку їх суттєвих ознак. Поняття здатне відображати глибинний, сутнісний бік явища. Характерною ознакою поняття є те, що за їх допомогою різні предмети, властивості та відносини відображаються в людській свідомості через їх сутнісні ознаки[12, с. 3]. Закріплення в чинному законодавстві поняття яке об'єктивно описує явище чи предмет дає можливість ефективно врегульовувати відносини, які виникають щодо нього.

В цьому аспекті звернемось до чинного законодавства України для виявлення закріплених в ньому визначень поняття «електронні гроші».

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей в Україні» електронні гроші – одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі. Поряд з цим визначенням даний закон оперує такими поняттям як електронний платіжний інструмент, що визначається як платіжний інструмент, який надає його держателю можливість за допомогою платіжного пристрою отримати інформацію про належні держателю кошти та ініціювати їх переказ.

Також нормативні акти Національного банку України, як єдиного уповноваженого державою органу в сфері банківського і грошового регулювання вказують на те, що в обігу існує значна кількість платіжних інструментів, що є електронними грошима і, виникнення та обіг яких Національний банку не регулює (WebMoney Transfer, Інтернет.Гроші, VkrMoney, RBKMoney, Яндекс.Гроші, QJWI, E-gold [11]).

Аналіз зазначеної ситуації свідчить про те, що вітчизняний законодавець зробив спробу унормувати обіг електронних грошей, проте не закріпив визначення, яке б точно відображало це явище. Враховуючи це спробуємо охарактеризувати електронні гроші та проаналізувати досвід іноземних держава в сфері унормування їх обігу.

Враховуючи те, що електронні гроші є досить складним об'єктом для врегулювання, в сучасному світі позиції різних держав, щодо врегулювання їх обігу різні. Одні держави досить успішно регулюють обіг електронних грошей (хоча і не всі їх види) і вважають їх одним із законних платіжних засобів (Японія, США, Велика Британія, Сінгапур, Канада, Гонконг), інші – знаходяться на шляху введення електронних грошей в правове поле держави (Австралія, Бельгія, Хорватія, Кіпр, Данія, Франція, Ізраїль, Італія), треті держави взагалі заборонили обіг електронних грошей на своїй території (Бангладеш, Болівія, Китай, Еквадор, Ісландія, Ліван, Венесуела, Тайланд).

Таке ставлення до обігу електронних грошей в світі не є дивним, оскільки обіг електронних грошей значно впливає на можливість здійснювати економічну активність поза державним контролем. Враховуючи це основними противниками електронних грошей є держави з закритими економіками та тоталітарними режимами.

Щодо сутності самих електронних грошей, варто звернути увагу на наступне.

При характеристиці обігу електронних грошей в науковій літературі поряд з терміном електронні гроші досить часто вживаються такі терміни як: e-money, е-гроші, електронна готівка, цифрові гроші, віртуальна валюта, криптовалюта. При цьому вони вживаються як синоніми, що відповідає їх суті. Аналіз сучасної наукової, аналітичної літератури та практики здійснення фінансової діяльності, на предмет їх сприйняття свідчить, що на сучасному етапі розвитку нашого суспільства єдине сприйняття їх відсутнє. Узагальнивши існуючі підходи можна виділити три основні напрямки сприйняття електронних грошей, зокрема: а) електронні гроші сприймаються як дематеріалізована або електронна форма банківського білета, емісія якого здійснюється за допомогою «перетворення» в електронну форму грошової вартості; б) електронні гроші сприймаються як фінансовий продукт з передплаченою вартістю; в) електронні гроші це засіб обміну, який випускається приватним емітентом є обіцянкою емітента про сплату еквівалентної суми[9, с. 137-141].

Дослідження світової практики використання електронних грошей дає можливість виділити такі їх особливі ознаки:

1. Електронні гроші (віртуальна валюта) в своїй переважній більшості є децентралізованими, тобто не мають центрального органу управління, емісії та контролю. Це дає можливість учасникам відносин пов'язаних з обігом електронних грошей не звертатись за посередництвом до центру фінансових послуг якими в більшості держав є банки. Більшість електронних грошей функціонують на основі технології блокчейн, що представляє собою повністю відкритий для громадськості і перегляду записаний реєстр всіх операцій в системі. При цьому за допомогою спеціальних сервісів можна підключитись до реєстру незалежно від місця перебування з будь-якої точки світу. Така система функціонує на основі рівноправних вузлів доступу, мережа не має централізованого контролюючого органу, що може заблокувати операцію із переводу електронних грошей. Багаточисельні точки обігу електронних грошей забезпечують функціонування цієї системи за рахунок самих користувачів.

2. Електронні гроші (віртуальна валюта) – це фінансовий інструмент який нічим не забезпечений та не має жодних гарантів вартості. В цьому аспекті варто згадати слова бувшого Голови Федеральної Резервної Системи США Алана Грінспена, який вказував, що віртуальна валюта - -це мильна бульбашка, оскільки у валюти має бути вартість[13, с. 11]. Як показує практика обігу електронних грошей в разі виникнення проблем з використанням, її вартість мінімізується з відсутністю можливості компенсації.

3. На відміну від законних платіжних засобів держави, що емітуються уповноваженими органами, електронні гроші (віртуальні валюти) «виробляються». При їх «виробництві» використовуються криптографічні методи та зусилля всієї системи їх обігу. Кожна одиниця такої валюти це унікальний код, функціонування якого забезпечує вся система.

4. Обіг електронних грошей (віртуальних валют) є анонімними відносинами між контрагентами. При цьому їх використання є повністю транскордонне, що сприяє їх використанню, в тому числі і в злочинних цілях.

Щодо видів електронних грошей (віртуальних

валют), то традиційно вони поділяються на: а) конвертовані (Bitcoin, E-Gold, Liberty Reserve і ін.), що мають еквівалентну вартість в національних валютах і можуть бути обміняні на них, б) неконвертовані валюти (Q Coins), що служать для використання в конкретних віртуальних сферах або сегментах і які, за правилами, що регулюють її застосування, не можуть бути обмінені на національну валюту.

За присутністю в системі обігу електронних грошей (віртуальної валюти) центрального адміністратора вони поділяються на : а) централізовані, тобто ті, що мають єдиного емітента (E-Gold, Liberty Reserve, Perfect Money), вони емітуються адміністратором, який контролює всю систему. Адміністратор емітує валюту, вводить правила її використання, веде і зберігає реєстр транзакцій і може вилучати валюту з обігу. Іншими словами, адміністратор виступає третьою, нейтральною стороною між учасниками фінансової операції. б) децентралізовані валюти, що найчастіше називаються криптовалюти (Bitcoin, Etherium, LiteCoin, Ripple) це валюти, у яких відсутній єдиний адміністратор і немає централізованого контролю або нагляду. Інформація про передачу прав власності передається через пірингову мережу способом, який забезпечує після короткого періоду часу, протягом якого відбувається, підтвердження транзакцій, безпеку і цілісність такої передачі вартості.

Залежно від бази обігу електронні гроші поділяються на: а) електронні гроші на базі мереж платіжних систем, б) електронні гроші на базі карток.

Зазначені особливості вплинули і на моделі їх правового регулювання в різних державах. Зокрема при врегулюванні обігу електронних грошей на законодавчому рівні держави вимагають від компаній, які беруть участь в обігу електронних грошей, працювати тільки з реальними іменами та адресами контрагентів. Так, в 2015 році Департамент Фінансових послуг штату Нью-Йорк сформував нормативну базу BitLecense для регулювання ринку віртуальних валют. Розроблені правила вимагають від суб'єктів обігу віртуальних валют чіткої ідентифікації контрагентів за визначеними параметрами[3]. При цьому в більшості держав передбачена необхідність формувати фінансові резервні під операції з електронними грошима (віртуальними валютами). Так відповідно до закону Японії про віртуальні валюти компанії, що працюють з віртуальними валютами зобов'язані мати резервні кошти в розмірі не менше ста тисяч доларів США[2]. Окремі держави вимагають отримання біржами, на яких здійснюється обіг електронних грошей ліцензування їх діяльності та дозволу контролюючих фінансових органів держави. Зокрема Китай, після заборони виводу грошових засобів практично з усіх основних китайських бірж віртуальної валюти зобов'язав їх отримати ліцензію та стати на облік фінансових органів.

Також існує модель функціонування електронних грошей, в якій вони прирівняні до іноземних валют. Прикладом може бути законодавство Австралії. Ще в 2013 році Центральний банк Австралії визначив криптовалюту як альтернативу валютам різних держав[4]. В Австралії існує легальна можливість виплачувати заробітну плату в криптовалюті, але тільки при наявності такого пункту в договорі між працівником і роботодавцем[6].

Таким чином узагальнюючи існуючий досвід обігу електронних грошей можна сказати наступне.

Електронні гроші (віртуальні гроші) за своєю природою є приватними платіжними інструментами недержавних платіжних систем, які регламентують їх емісію та обіг за власними правилам. Ступінь контролю і регулювання державними органами таких платіжних систем в різних країнах розрізняються залежно від законодавства країни або союзу держав. Часто недержавні платіжні системи прив'язують свої електронні гроші до національній або іноземній валюті, проте держави ніяк не забезпечують надійність або ліквідність приватних грошей.

Електронні гроші можуть бути анонімними і персоніфікованими. За своєю природою електронні гроші ближче до анонімних готівкових ніж до персоніфікованих безготівковим.

В своїй переважній більшості основним способом контролю обігу електронних грошей в світі є ідентифікація осіб, що приймають участь в такому обігу. Моделей та механізмів ідентифікації є декілька. Більшість державних регуляторів, а також державні і недержавні платіжні системи, різними способами намагаються стимулювати персоніфікацію користувачів електронних грошей і операції з ними. Враховуючи природу електронних грошей ідентифікація здійснюється за допомогою бази валюти. Для електронних грошей на базі мереж платіжні системи обмежують розмір електронного гаманця для анонімного користувача, збільшуючи ліміти персоніфікованим користувачам системи. Для електронних грошей на базі карт обмежують максимальну суму в гаманці і вводять персоналізовані механізми поповнення. На сьогодні електронні (віртуальні) гроші розглядаються як потенційний замінник готівки для мікроплатежів. Обмеження розміру платежу є свідченням неможливості державних фінансових

органів ефективно регулювати обіг електронних грошей.

Враховуючи вище викладене, в аспекті нашого дослідження, вважаєм за можливе зазначити наступне.

Чинне законодавство нашої держави хоча і містить визначення поняття «електронні гроші» проте воно не відповідає сутності цього явища, оскільки воно визнає функціонування різних видів електронних грошей проте не враховує їх особливості. Розуміючи всю складність природи та сутності електронних грошей як новітніх фінансових інструментів, ми схиляємося до позиції, відповідно до якої на сучасному етапі розвитку електронних грошей загальне всеохоплююче їх визначення надати неможливо. Варто зосередити свою увагу на унормуванні найбільш популярних та використовуваних електронних грошах. При цьому, з нашої точки зору, при унормуванні обігу електронних (віртуальних) грошей особливу увагу слід звертати на регулювання діяльності адміністраторів обігу таких грошей. Це дасть можливість взяти, хоча б під частковий контроль, процес їх обігу та обсяги операцій з використанням електронних (віртуальних) грошей.

Враховуючи позицію, яку зайняла Україна в питанні обігу електронних грошей, а саме їх вузьке сприйняття як електронного платіжного засобу дозвіл, на випуск яких мають тільки банківські установи, в чинному законодавстві слід дотриматись термінологічної чистоти та не ототожнювати електронні гроші, як одиниці вартості, які зберігаються на електронному пристрої, приймаються як засіб платежу іншими особами, ніж особа, яка їх випускає, і є грошовим зобов'язанням цієї особи, що виконується в готівковій або безготівковій формі з іншими видами віртуальних валют. Для цього з чинного законодавства слід прибрати узагальнюючі формулювання при позначенні електронних валют та в подальшому при прийняття нових нормативних актів прийняти норми, в яких була б закріплена різниця між поняттями «електронні гроші» та «віртуальна валюта».

Література:

1. Andrei V. Vlasov. The Evolution of E-Money. European Research Studies. Volume XX, Issue 1, 2017. pp. 215-224

2. Coin Desk: «Japan enacts regulation digital currency exchanges» 25.05.2016 http://www.coindesk.com/japan-enacts-regulation-digital-currencyexchanges/

3. Coin Desk: «New York releases final bitlicense» 03.06.2015 http://www.coindesk.com/new-yorkreleases-final-bitlicense

4. Information Paper for the Payments System Board // Reserve Bank of Australia. May 2013.

5. Mohamad Al-Laham, Haroon Al-Tarawne. Development of Electronic Money and Its Impact on the Central Bank Role and Monetary Policy. Issues in Informing Science and Information Technology Volume 6, 2009.

6. Tax treatment of crypto-currencies in Australia — specifically bitcoin // Australian Taxation Office. 18.12.2014.

7. Долгиева М.М. Зарубежный опыт правового регулирования отношений в сфере оборота криптовалюты. LEX RUSSICA. № 10 (143) октябрь 2018.

8. Ёлохова И.В., Ахметова М.И., Крутова А.В., Тетенова А.В. Подходы к определению правового статуса криптовалют в ведущих странах мира. Вестник ПНИПУ. Социально-экономические науки. № 1, 2019.

9. Котарева Н. М. Электронные деньги: сутность, функции и роль в экономике. Социально экономическое явления и процессы. 2011. № 12. С. 137–141.

10. Кочетков А.В. характеристика свойств и классификация вирутальных валют. Финансовые исследования № 4 (53) 2016.

11. Лист Національного банку України від 26.06.2014 № 25-109/33434. Електронний ресурс. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v3343500-14#Text (дата звернення: 20.11.2020)

12. Старинський М.В. Окремі теоретико-методологічні засади конструювання понять (дефініцій) у праві. Підприємництво, господарство і право. №10, 2011

13. Хидзев А.Т. Криптовалюта: Правовые подходы к формированию понятия // Право и современные государства. 2014г. №4. С.11.